

Стадії експертного дослідження та їх застосування у судово-ветеринарній експертизі трупів тварин

Іван Яценко *

* Д-р вет. наук, професор, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: hniise@hniise.gov.ua

DOI: 10.32353/khrife.1.2022.04 УДК 343.98:636.09

Надійшло 20.02.2022 / Рецензовано 22.02.2022 / Прийнято до друку 22.02.2022 /
Доступно онлайн 31.03.2022

Обґрунтовано, що стадійність експертного дослідження під час судово-ветеринарної експертизи трупів тварин ґрунтується на загальних методичних положеннях судової експертології і містить принаймні чотири стадії: підготовчу (попереднє дослідження), аналітичну (роздільне дослідження), порівняльну та синтезуючу (оцінку), не лише відбиваючи процедуру пізнання експертом властивостей об'єктів судово-ветеринарної експертизи, а й даючи змогу простежити процес проведення експертизи й оцінити здобуті результати під час оцінювання висновку експерта.

Кожна стадія експертного дослідження трупів тварин обумовлена різними технічними прийомами й завданнями дослідження та забезпечує розв'язання проміжних завдань, які здебільшого мають діагностичний характер. Спільність стадій відображає загальні моменти, характерні для будь-якого експертного дослідження як одного з різновидів форм пізнання. Різниця полягає в частці й обсязі однойменних стадій у структурі діагностичних досліджень. Черговість застосування згаданих стадій сприяє логічно правильному аналізуванню виявлених патоморфологічних ознак і (на підставі всебічного їх оцінювання) формулюванню судово-ветеринарного діагнозу та складанню остаточного висновку експерта.

Розроблено порядок вилучення об'єктів із трупа тварини і подальшого їх лабораторного дослідження, правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин, методичні рекомендації з описування й оцінювання стану ділянок тіла й органів трупа тварини, укладання висновку судово-ветеринарного експерта.

Ключові слова: судово-ветеринарна експертиза; трупи тварин; стадії експертного дослідження; процес і завдання діагностичного дослідження; висновок експерта; методики опису й оцінювання стану ділянок тіла та органів трупа тварини.

Постановка наукової проблеми

2019 року за ініціативи Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» в установах судових експертиз Міністерства юстиції України започатковано новий вид судової експертизи — судово-ветеринарну експертизу¹, яка є науковим дослідженням об'єктів, виконаним лікарем ветеринарної медицини (судово-ветеринарним експертом) із метою надання висновку з питань, які виникли під час досудового розслідування у кримінальному судочинстві або судового розгляду справи в будь-якому виді судочинства². Цей вид судової експертизи останнім часом активно розвивається не лише в Україні, а й у решті країн світу³.

Оскільки концептуальні теоретичні положення судово-ветеринарної експертизи нині перебувають на стадії становлення, то існує нагальна потреба в їх розробленні й експериментальному та практичному обґрунтуванні⁴. Одним із таких напрямів є вчення про стадії експертного дослідження і їх застосування у судово-ветеринарній експертизі⁵.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Міжнародне й національне законодавство чітко регламентує питання організації та проведення судової експертизи⁶. Проте в Україні досі відсутні юридично закріплені регламентовані процедури її проведення. У зв'язку

- 1 Ключев О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні, правові та організаційні аспекти. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 102—117. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.08 (дата звернення: 08.09.2021); Яценко І. В., Дереча Л. М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Там само*. С. 550—567. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044 (дата звернення: 08.09.2021).
- 2 Mills G. Proving the crime: how veterinary forensics can help. *Veterinary record*. 2013. Vol. 172 (18). P. 465. DOI: 10.1136/vr.f2694 (дата звернення: 08.09.2021).
- 3 Ottinger T., Rasmusson B., Segerstad C. H. A., Merck M., Goot F. V. D., Olsen L., Gavier-Widen D. Forensic veterinary pathology, today's situation and perspectives. *Ibid.* 2014. Vol. 175. Is. 18. P. 459. DOI: 10.1136/vr.102306 (дата звернення: 08.09.2021).
- 4 Яценко І. В., Парилівський О. І. Новітні досягнення в судово-ветеринарній експертизі тварин, постраждалих від жорстокого поводження. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. Серія: Ветеринарні науки*. 2020. Т. 22. № 97. С. 95—105. DOI: 10.32718/nvlvet9716 (дата звернення: 08.09.2021).
- 5 Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. 928 с.
- 6 Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання взаємозалежності європейських інтеграційних процесів і тенденцій інтеграції спеціальних знань в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 152—158; Інструкція про призначення та

із цим розроблення всіх нагальних питань судово-ветеринарної експертизи обумовлено необхідністю правильно кваліфікувати правопорушення, скоєні проти життя і здоров'я тварин, а також потребою суспільства у справедливому судочинстві⁷.

Сучасну судово-ветеринарну експертизу поповнено новітніми науковими дослідженнями, які фахівці активно впроваджують і ефективно використовують у судово-експертній діяльності. Так, нові розробки збагатили теорію та практику судово-ветеринарної експертизи живих підекспертних тварин⁸, а також трупів тварин, смерть яких настала від жорстокого поводження або під час незаконного полювання⁹. У науково-дослідній роботі «Розробка методичних рекомендацій з визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень тварин» (номер держреєстрації 0120U101976) ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» розроблено правила визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю підекспертної тварини; окремо визначено й обґрунтовано судово-

ветеринарні критерії та ознаки шкоди здоров'ю, небезпечної для життя тварини; висвітлено порядок судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини; обґрунтовано судово-ветеринарні критерії ушкоджень, що проникають у порожнини тіла тварини; схарактеризовано судово-ветеринарні ознаки шкоди середньої тяжкості й легкого ступеня, заподіяної здоров'ю тварини. Доведено, що окремі переломи, переломовивихи, вивихи та підвивихи окремих кісток скелета тварин необхідно кваліфікувати як тяжкі тілесні ушкодження.

Іншим напрямом судово-ветеринарної експертизи є судово-ветеринарне дослідження трупів тварин¹⁰. Для усунення прогалин у цьому напрямі експертної діяльності в науково-дослідній роботі «Розробка методики судово-ветеринарної експертизи трупів тварин» (номер державної реєстрації 0121U100299) проаналізовано судово-експертні випадки дослідження трупів тварин з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження,

проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мініюсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.02.2022) ; Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 20.02.2022) ; Brinkmann B. Harmonisation of Medico-Legal Autopsy Rules. *International Journal of Legal Medicine*. 1999. Vol. 113 (1). Pp. 1–14. DOI: 10.1007/s004140050271 (дата звернення: 20.02.2022) ; Munro R., Ressel L., Gröne A., Hetzel U., Jensen H. E., Paciello O., Kipar A. European Forensic Veterinary Pathology Comes of Age. *Journal of Comparative Pathology*. 2020. Vol. 179. Pp. 83–88. DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.08.003 (дата звернення: 20.02.2022).

- 7 Brooks Brownlie H. W., Munro R. The Veterinary Forensic Necropsy: A Review of Procedures and Protocols. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53 (5). Pp. 919–928. DOI: 10.1177/0300985816655851 (дата звернення: 20.02.2022) ; Brinkmann B. Op. cit.
- 8 Яценко І. В., Дереча Л. М., Париловський О. І. Новітні наукові й практичні здобутки та перспективи розвитку судово-ветеринарної експертизи живих тварин в Україні. *Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 03.09.2021). Одеса, 2021. С. 368–373.
- 9 Яценко И., Дереча Л., Казанцев Р. Новейшие научные и практические достижения и перспективы развития судебно-ветеринарной экспертизы трупов животных в Украине. *Leges et Vita*. 2021. № 1. Vol. II. Pp. 94–99.
- 10 Mangematin G. Post-mortem examination in food-producing animals. Regulations and standards. *Point veterinaire*. 1999. Vol. 30 (203). Pp. 33–36.

розроблено й обґрунтовано алгоритми судово-ветеринарного дослідження трупів тварин з ознаками насильницької смерті, клініко-морфологічний епікриз поліморбідної патології тварин, порядок проведення судово-ветеринарної експертизи трупів тварин у секційній залі спеціалізованої експертної установи, судово-ветеринарне визначення отруєнь тварин препаратами, які містять серцеві глікозиди, за результатами патоморфологічного дослідження, судово-ветеринарна експертиза й оцінні критерії смертельних вогнепальних поранень тварин.

Як зазначено вище, розроблення цих та інших питань судово-ветеринарної експертизи зумовлено потребою правоохоронних органів у правильному кваліфікуванні правопорушень проти життя і здоров'я тварин, а суспільства — у справедливому судочинстві¹¹. Експертне дослідження полягає у пізнавальній діяльності судового експерта — складному творчому процесі, який ґрунтується на новітніх досягненнях науки й техніки, обізнаності у сучасних ефективних методах дослідження та навичках експерта¹².

Під час проведення судово-ветеринарної експертизи чи експертного дослідження (для виконання конкретного експертного завдання) фахівці застосовують відповідні методи й методи-

ки дослідження, окреслюють способи й засоби його виконання, зважаючи на стадію проведення судово-ветеринарної експертизи¹³. Визначення способу проведення експертизи належить до компетенції експерта.

Специфіка предмета й об'єктів судово-ветеринарної експертизи зумовлює специфіку стадій дослідження. Операції, що утворюють окремі стадії експертного дослідження, — це застосування закономірностей об'єктивної дійсності для здобуття нових знань¹⁴. Стадії судово-ветеринарної експертизи формуються на підставі відповідних апробованих експертних процедур, характеру якостей об'єкта експертизи, досвіду розв'язання практичних експертних завдань.

Дотриманням стадійності проведення судово-ветеринарної експертизи значною мірою забезпечено ефективність, достовірність і об'єктивність результатів дослідження, що виражається в його дієвості, допустимості з погляду закону, верифікації тощо¹⁵.

Актуальність цієї роботи обумовлено передусім відсутністю у вітчизняній науковій літературі достатнього теоретичного підґрунтя судово-ветеринарної експертизи (системного аналізу й чіткого диференціювання стадій такої експертизи) і потребою впровадження наукових розробок в експертну практику дослідження трупів тварин.

- 11 Benetato M. A., Reisman R., McCobb E. The veterinarian's role in animal cruelty cases. *Javma: Journal of the American Veterinary Medical Association*. 2011. Vol. 238. Is. 1. Pp. 31—34. DOI: 10.2460/javma.238.1.31 (дата звернення: 20.02.2022).
- 12 McDonough S. P., McEwen B. J. Veterinary Forensic Pathology: The Search for Truth. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 875—877. DOI: 10.1177/0300985816647450 (дата звернення: 20.02.2022).
- 13 Byard R. W., Boardman W. The potential role of forensic pathologists in veterinary forensic medicine. *Forensic science medicine and pathology*. 2011. Vol. 7. Is. 3. Pp. 231—232. DOI: 10.1007/s12024-011-9241-x (дата звернення: 20.02.2022).
- 14 Щербаківський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. 560 с.
- 15 Ottinger T., Rasmusson B., Segerstad C. H. A., Merck M., Goot F. V. D., Olsen L., Gavier-Widen D. Op. cit.

Мета статті

Розкрити суть, функції та значення стадій експертного дослідження в судово-ветеринарній експертизі трупів тварин.

Викладення основного матеріалу дослідження

У процесі будь-якого експертного дослідження, зокрема судово-ветеринарного, що ґрунтується на загальних методичних положеннях, незалежно від вирішуваних завдань, доцільно виокремити чотири стадії: *підготовчу* (попереднє дослідження), *аналітичну* (роздільне дослідження), *порівняльну* та *синтезуючу* (оцінку).

Стадійність експертного дослідження відображає не лише процедуру пізнання експертом властивостей об'єктів судово-ветеринарної експертизи, а й дає змогу простежити процес проведення експертизи й оцінити здобуті результати під час аналізу висновку експерта. Кожна стадія експертного дослідження трупів тварин виконує певні функції та забезпечує розв'язання проміжних завдань.

Розподіл процесу проведення судово-ветеринарної експертизи на окремі стадії обумовлено різними технічними прийомами, а також завданнями, які фахівець вирішує в процесі діагностичного судово-ветеринарного дослідження трупа тварини¹⁶. Спільність стадій відображає загальні моменти, характерні для будь-якого експертного дослідження як одного з різновидів форм

пізнання. Відмінність полягає у частці й обсязі однойменних стадій у структурі діагностичних досліджень.

Черговість застосування стадій експертного дослідження в судово-ветеринарній експертизі трупів тварин дає змогу логічно правильно пояснити виявлені у трупі тварини патоморфологічні зміни, а на підставі всебічного їх оцінювання сформулювати судово-ветеринарний діагноз та остаточні висновки за результатами експертного дослідження¹⁷. Під час проведення судово-ветеринарної експертизи експерт застосовує спеціальні методи й технічні засоби, що допомагають виявити в об'єкті дослідження приховану інформацію, яка має доказове значення¹⁸. Розглянемо детальніше стадії судового ветеринарного дослідження трупів тварин.

1. Підготовча стадія експертного дослідження

На першій, підготовчій стадії експертного дослідження, судово-ветеринарний експерт ознайомлюється з документом про призначення експертизи, а також об'єктами (матеріальними й матеріалізованими), наданими на експертизу. Основне завдання експерта на цій стадії — з'ясувати повноту переліку наданих на експертизу об'єктів, установити відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експертної установи (експерта), відомостям, зазначеним у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи, і скласти схему розв'язання поставлених перед ним завдань.

16 Ribas L. M., Massad M. R., Pinto A. C., Heng H. G., Tremori T. M., Reis S. T., Baroni C. O., Massad E., Rocha N. S. Post-mortem CT vs necropsy in feline medicine. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. 2020. Vol. 22. Is. 12. 1206–1213. DOI: 10.1177/1098612X20919310 (дата звернення: 20.02.2022).

17 Mangematin G. Op. cit.

18 Parry N. M. A., Stoll A. The rise of veterinary forensics. *Forensic Science International*. 2020. Vol. 306. Art. 110069. DOI: 10.1016/j.forsciint.2019.110069 (дата звернення: 02.05.2022).

На цій стадії дослідження експерт вирішує завдання, пов'язані з дослідженням документа про призначення судово-ветеринарної експертизи чи залучення експерта; установлює категорію справи, за якою призначено судово-ветеринарну експертизу; вивчає перелік об'єктів, що підлягають судово-ветеринарному дослідженню; з'ясовує спосіб доставлення трупа тварини й решти матеріалів, вид пакування (його характер і цілісність), найменування отриманих документів та кількість аркушів у них; перевіряє наявність у матеріалах справи відомостей для виявлення експертної ініціативи.

Зазначені дані вкрай важливі для вибору методики судово-ветеринарного дослідження й оцінювання результатів, здобутих під час дослідження. На цій стадії експерт з'ясовує предмет судово-ветеринарної експертизи, реалізований у поставлених завданнях та основоположний для подальшого дослідження, а також зв'язок об'єкта з предметом судово-ветеринарної експертизи.

Після цього судовий експерт за потреби формулює клопотання про надання додаткових матеріалів, відомостей, зразків; добирає нормативно-правові акти, методики та джерела спеціальної літератури, якими послуговуватиметься під час проведення судово-ветеринарної експертизи, і складає схему подальших досліджень.

Отже, на підготовчій стадії експертного дослідження експерт формує програму проведення судово-ветеринарного дослідження трупа тварини, яка регламентує зміст і порядок дій у послідовності, що забезпечує розв'язання конкретного експертного завдання.

2. Аналітична стадія експертного дослідження (роздільне дослідження)

На цій стадії експерт проводить дослідження кожного об'єкта судово-ветеринарної експертизи окремо чи окремих складових одного об'єкта (наприклад, детально описує, вилучає, фіксує, аналізує окремі органи, частини органів чи частини трупа тварини), що мають значення для розв'язання поставлених експертних завдань.

Труп тварини, наданий для проведення судово-ветеринарної експертизи, є речовим доказом за справою. Проведення його судово-ветеринарного дослідження завжди супроводжується порушенням анатомічної цілісності тканин, органів і ділянок тіла. Тому (відповідно до п. 4.11 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень¹⁹, далі — *профільна Інструкція*) у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи має бути дозвіл на застосування руйнівних методів дослідження; якщо такий дозвіл відсутній у цьому документі, то на пошкодження трупа тварини має бути окрема письмова згода органу чи особи, який (яка) призначив (-ла) судово-ветеринарну експертизу чи залучив (-ла) експерта. Пошкоджені під час дослідження об'єкти або їх залишки судово-ветеринарний експерт повинен повернути органу чи особі, який (яка) призначив (-ла) судово-ветеринарну експертизу чи залучив (-ла) експерта.

Експертному дослідженню підлягають реєстраційні й анамнестичні дані, зовнішні та внутрішні ознаки трупа тварини, результати додаткових інструментальних і лабораторних досліджень (рис. 1).

19 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.02.2022).

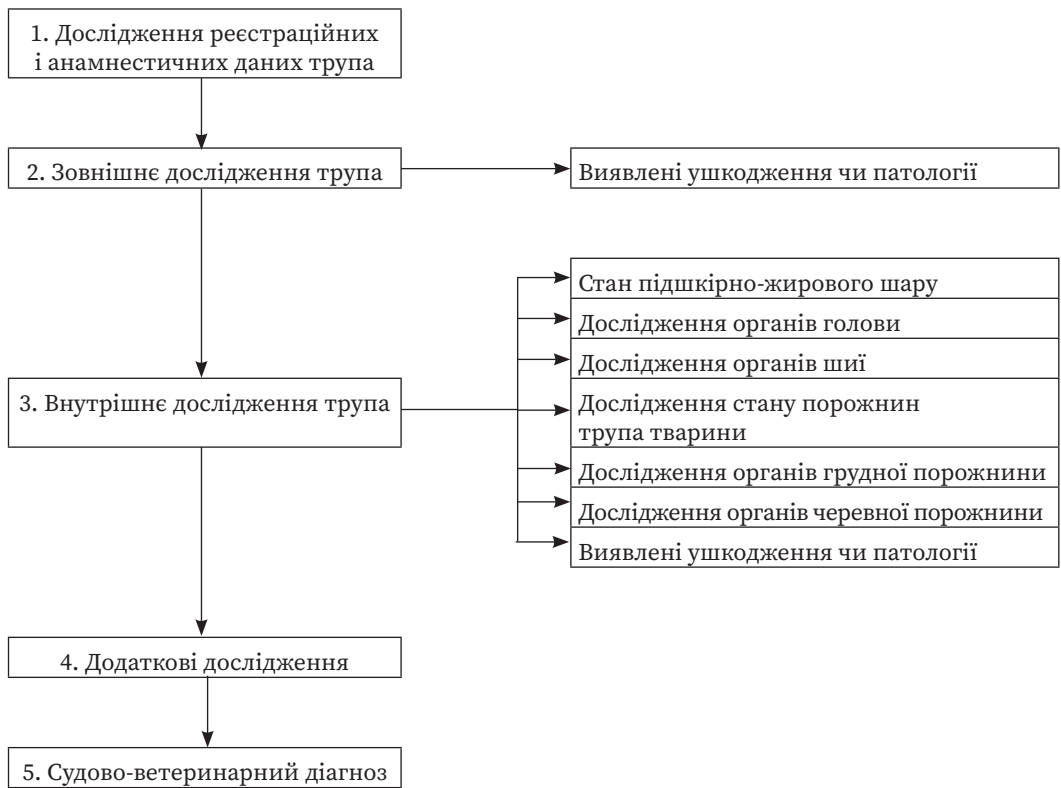

Рис. 1. Блок-схема «Судово-ветеринарне дослідження трупa тварини»

Досліджуючи реєстраційні й анамнестичні дані трупa тварини, установлюють: розташування трупa перед розтином; його тілобудову, консистенцію, угодваність, ступінь трупного охолодження й задубіння, ступінь вираженості ознак гниття; стан видимої частини слизових оболонок, шерстного покриву, шкіри, органів ротової й носової порожнин, доступних для зовнішнього дослідження; стан очей, вушних раковин, ший, задньопрохідного отвору, зовнішніх статевих органів, грудних і тазових кінцівок, хребта й голови, оцінюючи їх розвиток і цілісність на дотик.

Досліджуючи зовнішні ознаки, установлюють: розташування трупa перед розтином; його тілобудову, конститу-

цію, угодваність, ступінь трупного охолодження й задубіння, ступінь вираженості ознак гниття; стан видимої частини слизових оболонок; стан шерстного покриву, шкіри, органів ротової й носової порожнин, доступних для зовнішнього дослідження; стан очей, вушних раковин, ший, задньопрохідного отвору, зовнішніх статевих органів, грудних і тазових кінцівок, хребта й голови, оцінюючи їх розвиток та цілісність на дотик.

Під час проведення внутрішнього дослідження трупa тварини на аналітичній стадії експертного дослідження звертають увагу на стан підшкірно-жирового шару, оцінюють стан порожнин трупa тварини (наявність стороннього

запаху, стан серозних оболонок (очеревини, плеври, серозного перикарда): вологість, рельєф, колір, прозорість, нашарування, спайки, наповненість кровоносних судини, крововиливи та їх локалізацію; потовщення, спайки з органами).

У ділянці голови обов'язковому дослідженню підлягають органи ротової порожнини, ніс, очі, вуха, м'які тканини та кістки, головний мозок і його оболонки, лімфатичні вузли, застінні слинні залози, приносіві пазухи. У ділянці шиї обов'язковому дослідженню підлягають м'які тканини, шийна частина стравоходу і трахеї, щитоподібна залоза, шийна частина тимуса, великі кровоносні судини (сонні артерії та яремні вени), вагосимпатичний стовбур.

Далі проводять дослідження щонайменше трьох порожнин трупа – грудної, черевної з тазовою та мозковою, а також органів, розташованих у них. У грудній порожнині трупа тварини обов'язково досліджують плевру, серце з навколосерцевою сумкою, великі кровоносні судини, легені, бронхи, грудну частину трахеї та стравоходу, грудну частину тимуса.

У черевній порожнині трупа тварини досліджують очеревину, діафрагму, селезінку, печінку із жовчним міхуром, підшлункову залозу, нирки, наднирники, шлунок, більший сальник, кишечник, у самців сім'яники з придатками, сім'япроводи і сечостатеви́й канал, у самок яєчники, яйцепроводи, матку, сечостатеви́й синус, великі кровоносні судини. Обов'язково судово-ветеринарний експерт звертає увагу на положення органів у порожнинах тіла й положення купола діафрагми.

Крім того, досліджуючи кожний орган окремо, також оцінюють його зовнішній стан і стан на розрізі. Дослідження паренхіматозних органів (легенів,

печінки, нирок, селезінки, підшлункової залози, надниркових залоз, щитоподібної залози, яєчників, сім'яників тощо) здійснюють у такій черговості: 1) зовнішні ознаки – форма, колір, консистенція, величина органа, лінійні розміри, маса; 2) внутрішні ознаки – стан паренхіми під час розрізу капсули; стан капсули; стан тканин органа на розрізі.

Дослідження трубокподібних органів (стравоходу, гортані, трахеї, шлунок, кишечника, сечового міхура, яйцепроводів, сім'япроводів, матки тощо) здійснюють аналогічно: спочатку описують зовнішні (форма, колір, вологість тощо) і внутрішні ознаки (уміст органа, стан слизової і м'язової оболонок, ступінь кровонаповнення судин стінки органа).

Кожний орган, вилучений із зазначених вище порожнин трупа тварини, описують за встановленим у судово-ветеринарній практиці порядком. Наприклад, опис серця містить такі параметри: анатомічне положення (анатомічно природне чи зміщене); перикард відділяється чи не відділяється від серця, анатомічно цілісний чи пошкоджений; уміст перикардіальної порожнини (відсутній, містить рідину (зазначають об'єм у см³)); характер умісту (рідина жовтуватого, червоного кольору, плівки фібрину); форма (конусоподібна чи інша); розміри міокарда (не змінені, дещо збільшені, виражено збільшені, зменшені); маса (зазначають у грамах); розміри (зазначають лінійні показники довжини, ширини, товщини у см); верхівка серця (притуплена, загострена); вінцеві артерії серця (звивисті чи не звивисті, звужені чи не звужені); епікард (блискучий, тьмяний; вологий, сухий; гладенький, шорсткий; без накладень чи з накладеннями фібрину; без чи з крововиливами у вигляді дрібних

гематом, з крововиливами плямистого вигляду (плями Тард'є)); підепікардіальний жир (виражений добре, помірної кількості, відсутній, містить інфільтрати); порожнина лівого шлуночка (не змінена, розширена чи потоншена; містить рідку не згорнуту кров, червоні зсідки крові, білі зсідки крові, змішані зсідки крові); стінка лівого шлуночка (не змінена, потовщена, потоншена); порожнина правого шлуночка (не змінена, розширена, потоншена; містить рідку не згорнуту кров, містить червоні згортки крові, містить білі згортки крові, містить змішані згортки крові); стінка правого шлуночка (не змінена, потовщена, потоншена); співвідношення камер серця (визначають як 2:1 або 3:1); кров у камерах серця (зсілася рівномірно, не зсілася; зсілася більше у правому чи лівому шлуночках; колір зсідків: червоний, фіолетовий, шоколадний, білий); ендокард (світло-сірого, сірого кольору; гладенький, шорсткий; блискучий, тьмянний; без крововиливів, крововиливи плямистого вигляду (плями Мінакова), виражені крововиливи у клапанах у вигляді дрібних гематом); ендокардіоз (виражений чи відсутній); колір міокарда (червоний, темно-червоний, світло-червоний, жовто-коричневий, коричневий, із білими прошарками, сірувато-червоний, сірий, плямисто-сірий); вологість (сухуватий, вологий); консистенція (пружна, в'яла, щільна); півмісяцеві клапани (тонкі, потовщені, дифузно потовщені; ущільнені, в'ялі; зі склеротичними бляшками чи без них; гладенькі, шорсткі; прозорі, напівпрозорі, матові); три- і двостулковий клапани (тонкі, потовщені, дифузно потовщені; ущільнені, в'ялі; зі склеротичними бляшками чи без них; гладенькі, шорсткі; прозорі, напівпрозорі, матові); хордальні нитки (не змінені, укорочені, розтягнуті, із незміненою товщиною, потовщені,

потоншені); аорта (діаметр: не змінений, збільшений, звужений); склеротичні бляшки (виражені чи відсутні); поперечні надриви інтими (виражені чи відсутні); колір (темно-червоний чи світло-червоний); поверхня внутрішньої оболонки (гладенька чи шорстка); ширина судин над клапанами (зазначають ширину аорти та легеневої артерії у сантиметрах); великі кровеносні судини (консистенція крові в них: рідка, червоні, білі чи змішані зсідки); поверхня інтими (гладенька чи шорстка); поперечні надриви інтими (виражені чи відсутні); колір інтими (темно-червоний чи світло-червоний); ушкодження (відсутні чи виявлені: зазначають ділянку та їх характер).

У результаті роздільного дослідження виокремлюють два комплекси ознак: *загальні* (без патоморфологічних змін) та *окремі* (із патоморфологічними змінами, що характеризують орган чи ділянку тіла тварини в обсязі, достатньому для діагностичної мети).

Наприклад, у разі механічної афіксії в kota від стиснення шиї петлею діагностичні ознаки такі: одинична, незамкнена, нерівномірно-втиснута, косо-висхідна странгуляційна борозна у верхній третині шиї, гостра емфізема легенів, крапкові крововиливи у кон'юнктиві повік, під вісцеральну плевру та епікард (плями Тард'є), повнокрів'я внутрішніх органів, рідкий стан крові. Діагностичні ознаки в разі вогнепального шротового сліпого проникного поранення грудної клітки тварини зліва з ушкодженням лівої легені та серця: вхідний отвір на передній поверхні грудної клітки зліва без ознак близького пострілу, наявність шротин у ранових каналах, лівосторонній гемоторакс, гемоперикардіум. Діагностичні ознаки за комбінованої травми у собаки: проникне колото-різане ушкодження передньої

поверхні грудної клітки зліва з ушкодженням правого передсердя і краніальної частки лівої легені; лівосторонній гемоторакс, гемоперикардіум. У разі відкритої черепно-мозкової травми діагностичні ознаки такі: фрагментарний перелом лівої тім'яної кістки з ушкодженням твердої мозкової оболонки, субдуральна гематома, субарахноїдальний крововилив там само, крововилив у м'які тканини голови, масивна крововтрата, недокрів'я внутрішніх органів, слабо виражені трупні плями.

На стадії аналітичного судово-ветеринарного дослідження широко застосовують комплекс методів ²⁰: *загальні* — діалектичний і методи логіки (абстрагування, аналіз, індукція, ідеалізація, формалізація тощо), спостереження, вимірювання, описування, побудови гіпотез, планування, експеримент, моделювання, програмно-математичний тощо; *окремі* (інструментальні й допоміжні технічні) — судова фотографія і мікрофотографія, променевої діагностики, гематологічні та мікробіологічні, мікроскопія, мас-спектроскопія тощо); *спеціальні* — функції яких виконують спеціалізовані (конкретні) методики розв'язання конкретних експертних завдань.

На аналітичній стадії судово-ветеринарного дослідження трупа тварини експерт також використовує різні технічні засоби: як *прості прилади* (вимірювальну лінійку (зокрема, металеву), лупу, мікроскопи різного функційного призначення, ваги, джерело ультрафіолетового й інфрачервоного освітлення, фотоапарат, рулетку з вимірювальною металевою стрічкою, вимірювальні циліндри для визначення кількості рідини, терези для зважування органів,

окуляри зі звичайного скла для захисту очей) та *інструменти* (великі секційні ножі; препарувальні ножі на зразок хірургічних черевних скальпелів; хрящовий і мозковий ножі; ножиці: кишкові й гудзикові, із загостреними кінцями (препарувальні) для розтину дрібних кровоносних судин і протоків; ножі: секційні, реберні, кісткові, Купера, мозкові, кишкові, зігнуті під кутом (для кровоносних судин та каналів) і гудзикові; щипці-кісткотримачі; молоток з лезом; пилки: лучкову, подвійну (із двох паралельних полотен для розтину спинно-мозкового каналу у трупів дрібних тварин), листову для глибоких розпилів кісток, подвійну; долото; скальпелі, пінцети: зубчасті й анатомічні; зонди (гудзикові та жолобуваті); долото; рахіотом — долото для розтину хребтного каналу; молотки (сталевий і дерев'яний); затискачі для фіксування витягнутих із трупа кісток під час їх розпилювання; ложки різних розмірів для вичерпування із порожнин трупа рідини; двозубчасті гачки; ін'єкційні шприци; трепан; лещата для фіксування відокремленої голови та кісток; кювети; тази; бачки; скляний посуд для патологічного матеріалу, скляні пляшки), так і *складне аналітичне обладнання* (рентгенапарат, апарат для ультрасонографічного дослідження, прилади для спектрального аналізу, мас-спектрометри, хроматографічні аналізатори, біохімічний аналізатор крові, мікроскопи тощо). Методи й засоби судово-ветеринарного дослідження експерт використовує на цій стадії не лише для виявлення ознак, а й для їх фіксування.

У процесі судово-ветеринарного розтину трупа тварини експерт вилучає шматочки окремих органів, тканин,

20 Яценко І., Сімакова-Єфремян Е., Дереча Л. Методи судової експертизи та їх застосування у судово-ветеринарних дослідженнях. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 2 (24). С. 52–76. DOI: 10.32353/khrife.2.2021.04 (дата звернення: 20.02.2022).

біологічних рідин для проведення додаткових інструментальних і лабораторних досліджень (зокрема, судово-токсикологічних, судово-хімічних, судово-гістологічних, судово-імунологічних, мікробіологічних, паразитологічних, криміналістичних тощо). Інколи виникає потреба провести інструментальні рентгенологічні й інші візуалізаційні методи дослідження трупа²¹.

Різні сторонні включення у трупи тварини (частинки металу, скла, деревини, мінеральні олії, кіптява, зерна порошу (за вогнепальних травм), бруд тощо) можуть потрапити в ділянки ушкоджень з контактної поверхні зброї. Їх виявлення в ділянках ушкоджень сприяє конкретизації експертних висновків про травми й механізм дії травмувального знаряддя. Так, сліди металів у ділянці ушкоджень можна виявити за допомогою кольорових відбитків, кольорових хімічних реакцій і спектрального емісійного аналізу.

Завдяки додатковим методам судово-ветеринарного дослідження можна виявити уламки скла, що може свідчити про нанесення травми склом або знаряддям, яке його містить (зокрема, відповідними деталями транспортних засобів). Для цього застосовують метод безпосередньої мікроскопії (збільшення 8–12×), рентгенографію у м'яких променях, центрифугування змивів дистильованою водою ділянки ушкодження з одночасним зішкрябуванням скальпелем, кольорову пробу з крезоловим червоним, стереомікроскопію.

Під час огляду ділянки ушкодження неозброєним оком або в процесі стереомікроскопії можна помітити такі сторонні включення, як частинки деревини, кіптяву, зерна порошу тощо.

Мінеральні масла в ділянці ушкодження можна виявити в разі транспортної травми (наприклад, сліди мастильних речовин), вогнепальних поранень (збройне мастило й осад у ділянці вхідного отвору). Виявляють їх за характерною люмінесценцією в ультрафіолетових променях. Високочутливим і точним методом виявлення та диференціювання різних мінеральних масел є газорідинна хроматографія.

Кіптяву пострілу можна виявити шляхом фотографування об'єкта в інфрачервоних променях на спеціальних фотопластинках і фотоплівках. Оскільки кіптява бездимного порошу містить здебільшого метали міді, свинцю, сурми, олова, заліза, то для їх виявлення застосовують метод кольорових відбитків, а також емісійний спектральний аналіз.

Кіптяву й зерна порошу можна виявити під час гістологічного дослідження ділянки вхідного вогнепального отвору на шкірі тіла та стінках ранового каналу. Зерна бездимного порошу в гістологічному препараті мають вигляд напівпрозорих волокнистих мас зеленувато-сірого або жовтуватого-сірого кольору, круглої, овальної або подовженої форми із чіткими контурами, але також можуть перебувати у вигляді дрібних безформних частинок, натомість зерна димного порошу є чорними частинками.

Часто для вирішення деяких експертних завдань спеціальних знань і фахових компетентностей судово-ветеринарного експерта недостатньо, тому призначають комплексну експертизу — наприклад, судово-ветеринарну й судово-балістичну, судово-ветеринарну й судово-біологічну тощо.

21 Grela M., Listos P., Gryzinska M., Chagowski W., Buszewicz G., Teresinski G. Imaging techniques as a method of sectional examination in forensic veterinary medicine. *Medycyna weterynaryjna*. 2018. Vol. 74. Is. 12. Pp. 751–758. DOI: 10.21521/mw.6005 (дата звернення: 20.02.2022).

На підставі аналізу кожної виявленої патоморфологічної ознаки трупа тварини судово-ветеринарний експерт виокремлює сукупність специфічних патогномонічних ознак і вирішує питання про їх придатність для розв'язання діагностичних експертних завдань.

Під час проведення комплексної експертизи ²² щодо жорстокого поводження з твариною (наприклад, судово-ветеринарної та судово-балістичної) вибір загальної методики дослідження ускладнюється: адже методики, які застосовує судово-ветеринарний експерт, не мають завадити дослідити той самий об'єкт (труп тварини) експертів іншого профілю — приміром, балістові.

Після судово-ветеринарного дослідження об'єктів (трупів тварин чи їх фрагментів), що надійшли до експертної установи, дослідження матеріалів справи (постанови, ухвали суду) і поставлених на розв'язання експертів питань, судово-ветеринарний експерт висуває експертні версії. Експертна версія (гіпотеза) є обґрунтованим припущенням експерта про властивості та стан наданих об'єктів (трупів тварин чи їх решток), кінцеві та проміжні обставини, що підлягають установленню під час судово-ветеринарного дослідження. Експертні версії можуть бути загальними, тобто стосуватися розв'язання

завдання загалом (наприклад, визначення причини смерті тварини) та окремими, за допомогою яких розв'язують проміжні експертні завдання (приміром, з'ясування характеру смертельних ушкоджень, їх локалізації, прижиттєвості чи посмертності виникнення, механізму, черговості, послідовності, давності заподіяння, ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, виявлених у трупі тварини; характерних ознак на трупі тварини, за якими можна встановити характер та особливості зброї чи інших знарядь, якими завдано тілесні ушкодження, тощо).

Експертні версії висувають щодо різних причин смерті тварини, зокрема щодо категорії смерті (насильницької — від впливу певних дій або обставин на організм, коли через цей вплив виникає стан, несумісний із життям ²³, чи ненасильницької смерті — загибель від дії на організм патогенних чинників, виникнення яких не пов'язане з актами насильства ²⁴), родів смерті (природна; раптова — смерть без клінічних ознак хвороб, яка виникає неочікувано, раптово у клінічно здорового організму; нещасний випадок — загибель унаслідок отримання травм, завданих ненавмисно, а також у результаті стихійного лиха, аварії та катастрофи як природного, так і техногенного характеру ²⁵), видів смерті (від механічних ушкоджень ²⁶,

22 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 503 с.

23 Beirne P. For a nonspeciesist criminology: Animal abuse as an object of study. *Criminology*. 2006. Vol. 37. Is. 1. Pp. 117–148. DOI: 10.1111/j.1745-9125.1999.tb00481.x (дата звернення: 20.02.2022).

24 Piegari G., Cardillo L., Alfano F., Vangone L., Iovane V., Fusco G.. Pathological, Bacteriological and Virological Findings in Sudden and Unexpected Deaths in Young Dogs. *Animals*. 2020. Vol. 10. Is. 7. P. 1134. DOI: 10.3390/ani10071134 (дата звернення: 20.02.2022).

25 Rowden P., Steinhardt D., Sheehan M. Road crashes involving animals in Australia. *Accident Analysis and Prevention*. 2008. Vol. 40. Is. 6. Pp. 1865–1871. DOI: 10.1016/j.aap.2008.08.002 (дата звернення: 20.02.2022).

26 Ressel L., Hetzel U., Ricci E. Blunt Force Trauma in Veterinary Forensic Pathology. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 941–961. DOI: 10.1177/0300985816653988 (дата звернення: 20.02.2022).

від механічної асфіксії²⁷, від зміни барометричного тиску²⁸, від високої або низької температури²⁹, від електрики³⁰, від променевої енергії³¹, від отруєння³²).

Експертні версії також можна висувати щодо давності настання смерті тварини, настання смерті на місці події, переміщення трупа у просторі після настання смерті³³, прижиттєвості чи посмертності виникнення, механізму, черговості, послідовності, давності заподіяння тілесних ушкоджень, виявлених у трупі; характеру й особливостей зброї чи інших знарядь, якими завдано тілесні ушкодження, за характерними ознаками на трупі тощо³⁴.

Без конструювання, розвитку, перевірки, уточнення, остаточного прийняття експертної версії аж до переходу від гіпотези (припущення) до достовірного, правдивого висновку розв'язання завдань у судово-ветеринарній експертизі неможливе. Необхідно висувати мінімум дві версії. Наприклад, під час розв'язання діагностичного експертного завдання *перша версія* — ушкодження виникло від падіння тварини з висоти, *друга версія* — ушкодження є наслідком

зіткнення із рухомих транспортним засобом; виявлений рановий отвір на трупі утворився від дії колючого предмета чи від дії високошвидкісного кінетичного снаряду, яким могла бути куля.

На цій стадії судово-ветеринарний експерт планує послідовність судово-ветеринарного дослідження трупа тварини з урахуванням висунутих експертних версій: складає план роботи, окреслює обсяг і характер дослідження, обирає необхідну методику, що містить методи, прийоми й засоби дослідження та послідовність їх застосування, визначає попередні строки початку і завершення судово-ветеринарної експертизи.

Під час вибору методики варто зважати на вимоги, які висувають до методів судово-ветеринарних досліджень, зокрема: наукову обґрунтованість і достовірність; апробованість, очевидність і наочність результатів застосування цих методів для всіх учасників процесу; дотримання морально-етичних принципів і економічність; можливість перевірки і безпечність; простоту і доступність; актуальність і універсальність; допустимість і максимальне збереження об'єктів дослідження.

27 McEwen B. J. Nondrowning Asphyxia in Veterinary Forensic Pathology: Suffocation, Strangulation, and Mechanical Asphyxia. *Ibid.* Pp. 1037–1048. DOI: 10.1177/0300985816643370 (дата звернення: 20.02.2022).

28 Bruchim Y., Loeb E., Saragusty J., Aroch I. Pathological Findings in Dogs with Fatal Heatstroke. *Journal of Comparative Pathology*. 2009. Vol. 140. Is. 2–3. Pp. 97–104. DOI: 10.1016/j.jcpa.2008.07.011 (дата звернення: 20.02.2022).

29 Gwaltney-Brant S. M. Veterinary Forensic Toxicology. *Veterinary Pathology*. 2016. Vol. 53. Is. 5. Pp. 1067–1077. DOI: 10.1177/0300985816641994 (дата звернення: 20.02.2022).

30 Touroo R., Fitch A. Identification, Collection, and Preservation of Veterinary Forensic Evidence: On Scene and During the Postmortem Examination. *Ibid.* Pp. 880–887. DOI: 10.1177/0300985816641175 (дата звернення: 20.02.2022).

31 Siqueira A. de, Cassiano F. C., Landi M. F. D., Marlet E. F., Maiorka P. C. Non-accidental injuries found in necropsies of domestic cats: a review of 191 cases. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. 2012. Vol. 14. Is. 10. Pp. 723–728. DOI: 10.1177/1098612X12451374 (дата звернення: 20.02.2022).

32 Gwaltney-Brant S. M. *Op. cit.* DOI: 10.1177/0300985816641994 (дата звернення: 20.02.2022).

33 Touroo R., Fitch A. *Op. cit.* DOI: 10.1177/0300985816641175 (дата звернення: 20.02.2022).

34 Siqueira A. de, Cassiano F. C., Landi M. F. D., Marlet E. F., Maiorka P. C. *Op. cit.* DOI: 10.1177/1098612X12451374 (дата звернення: 20.02.2022).

Експертні завдання розв'язують у три способи: *алгоритмічний*, *евристичний* та *змішаний* (поєднання двох попередніх).

Алгоритмічний шлях у судово-ветеринарній експертизі придатний для стандартних і типових експертних завдань, що припускають застосування стандартних рішень, та є характерним для розв'язання типових питань, які стосуються об'єктів, найбільш поширених у судово-ветеринарній експертизі (зокрема, трупів тварин).

Прикладом є методика судово-ветеринарного розтину трупа тварини з метою встановити причину її смерті. Дослідженню підлягає труп тварини. Під час судово-ветеринарного розтину встановлено: специфічними патоморфологічними ознаками, що характеризують не сумісні із життям зміни в організмі тварини, є грубе анатомічне руйнування кісток черепа й речовини головного мозку.

При цьому використовують макроскопічний метод аналізу.

Виявлені в трупі патоморфологічні зміни сукупно дають змогу визначити локалізацію, характер, послідовність завданих ушкоджень і механізм їх заподіяння, у підсумку — відповісти на питання, поставлене в документі про призначення судово-ветеринарної експертизи.

Способи розв'язання нестандартних експертних завдань, які не описано в типових експертних методиках, експерт розробляє самостійно під час виконання конкретного судово-ветеринарного дослідження. Під час постановки таких завдань евристичну методику фахівець прогнозує на підготовчій стадії дослідження.

Вибір способу розв'язання діагностичного судово-ветеринарного завдання зумовлено характером та особливістю

об'єктів, наданих на судово-ветеринарну експертизу. Об'єкти (трупи тварин), а також вихідні дані, які є підґрунтям для діагностування, можуть становити різну інформативність (*достатньо інформативні* — із широким полем інформаційних ознак, *інформативні* — із достатнім полем інформаційних ознак, *малоінформативні* — із вузьким полем інформаційних ознак, *неінформативні* — за відсутності інформаційних ознак).

Після завершення аналітичного дослідження судово-ветеринарний експерт робить висновок про достатність комплексу ознак чи їх недостатність для постановки судово-ветеринарного діагнозу. Зроблені на аналітичній стадії висновки фахівець доповнює в порівняльному і синтезуючому дослідженнях.

На аналітичній стадії судово-ветеринарного дослідження трупа тварини під час розв'язання діагностичного експертного завдання експертний експеримент не застосовують.

Аналіз і синтез ознак, здобутих у результаті аналітичного (роздільного) дослідження, дає змогу в повному обсязі провести порівняльне дослідження.

3. Порівняльна стадія експертного дослідження

Основним завданням цієї стадії є зіставлення, визначення збігів або розбіжностей, виявлених під час роздільного дослідження комплексів ознак досліджуваних об'єктів, а за наявності розбіжностей — установлення їх причини, а також з'ясування, чи є вони закономірними й істотними або випадковими.

Аналітичне й порівняльне дослідження взаємозалежні. Процедуру порівняння здійснюють на підставі ознак, установлених під час роздільного дослідження трупа тварини.

Зі свого боку, завдання, об'єкт і сам напрям роздільного дослідження цілком обумовлені призначенням цієї стадії: підготовкою порівняльного дослідження. Виокремлені й досліджені на аналітичній стадії властивості й ознаки (патоморфологічні зміни) об'єкта (трупа тварини) порівнюють із загальновідомою нормальною будовою органів і тканин.

Порівняльне дослідження під час проведення діагностичних судово-ветеринарних досліджень має свою специфіку. По-перше, шляхом порівняння нормальної будови органа чи тканини й патологічно зміненої структури цих органів і тканин. По-друге, ставити судово-ветеринарний діагноз за результатами дослідження трупа тварини можна лише в результаті порівняльного дослідження комплексу діагностичних специфічних (патогномонічних) ознак.

На цій стадії превалює метод порівняння. Під час порівняння об'єктів за результатами кількісного визначення складу та структури їх матеріалу фахівці застосовують методи математичної статистики результатів вимірювань. Цю стадію завершують установленням збігів і розбіжностей ознак порівнюваних об'єктів.

Після аналізування всіх результатів дослідження (судово-ветеринарного розтину, інструментальних і лабораторних додаткових досліджень), незалежно від завдань, вирішуваних під час судово-ветеринарного дослідження, експерт формулює судово-ветеринарний діагноз. Узагальнивши теоретичні дані наукової літератури, власні дослідження й багаторічний практичний досвід, пропонуємо визначити *судово-ветеринарний діагноз* як висновок, сформульований судово-ветеринарним експертом за результата-

ми всебічного дослідження трупа тварини про сутність захворювання і/або травми, що відображає нозологію, етіологію, патогенез та механізм такого захворювання і/або травми (відповідно до ветеринарної термінології).

Формулювання й побудова судово-ветеринарного діагнозу дають змогу у стислій формі відобразити основні та важливі моменти, виявлені під час дослідження трупа тварини, показують взаємозв'язок причини смерті з ушкодженням, або отруєнням, або захворюванням і надалі полегшують складання обґрунтованих висновків експерта за результатами судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької чи раптової смерті.

Логічне й послідовне формулювання судово-ветеринарного діагнозу свідчить про високий професійний рівень судово-ветеринарного експерта та допомагає порівнювати результати прижиттєвого клінічного обстеження тварини із результатами судово-ветеринарного дослідження трупа у разі настання її смерті.

Судово-ветеринарний діагноз дає змогу особі, яка призначила експертизу, а також суду краще сприйняти висновки експерта, отримати повне уявлення про сутність ушкоджень чи захворювання, що призвели до смерті тварини та встановлені під час судово-ветеринарного розтину трупа. Діагноз допомагає точніше сформулювати причину смерті й обґрунтувати її, структурувати описову частину та полегшує експертові складання висновку.

Судово-ветеринарний діагноз належить до морфологічних. Його основою є морфологічні виявлення патологічних процесів. Основне завдання судово-ветеринарного експерта — визначити основну й безпосередню причину смерті тварини. Необхідною умовою для цього

є обов'язковий етіопатогенетичний зв'язок між виявленими патоморфологічними змінами тварини (за тілесних ушкоджень чи захворювань) і її смертю, що відображають у судово-ветеринарному діагнозі.

Для судово-ветеринарного діагнозу загальноприйнятою є його тричленна, рубрифікована структура. *Рубрики судово-ветеринарного діагнозу* — його розділи для фіксування основного ушкодження чи захворювання, ускладнення основного ушкодження чи захворювання, поєднаних, супутніх і фонових ушкоджень чи захворювань у вигляді нозологічних одиниць. *Нозологічна одиниця* — певна хвороба чи травма, отруєння чи стан, виокремлена на підставі встановленої етіології, патогенезу і/або механізму як сукупність ознак, визначених клінічними, лабораторними й інструментальними методами, що дають змогу ідентифікувати захворювання, травму чи отруєння.

Основним ушкодженням чи захворюванням є нозологічна одиниця з найбільш вираженими виявленнями, що спричинила смерть тварини (наприклад, стискання головного мозку гематомою, що наростає, за черепно-мозкової травми). Основна нозологічна одиниця захворювання, травми, отруєння або стану може сама по собі (без розвитку ускладнень) призвести до настання смерті, а також стати водночас основною й безпосередньою причиною смерті. Такими нозологічними одиницями вважають передусім: механічну травму, несумісну із життям (наприклад, травматичне відокремлення голови від тулуба, грубе руйнування речовини головного мозку тощо), гостре отруєння отруйними речовинами (приміром, сильнодіючими фармацевтичними субстанціями тощо), різні види механічної асфіксії (наприклад,

задушення петлею та ін.), ушкодження електричним струмом (приміром, блискавкою або промисловою електрикою), дію крайніх температур (наприклад, загальне переохолодження організму тощо) та ін.

Ускладненнями основного ушкодження чи захворювання є нозологічні одиниці, частіше симптоми та синдроми, які прямо чи опосередковано пов'язані з основним ушкодженням чи захворюванням, проте не є його виявленнями. Ускладненнями основного ушкодження чи захворювання є найближчі, що виникли одразу після травми або на початку захворювання (наприклад, рясна крововтрата, емболія тощо); віддалені, що розвинулися у пізньому періоді хвороби чи травми (приміром, пневмонія, сепсис, перитоніт та ін.); головні, що є провідними під час розвитку травми чи хвороби і стали вирішальними у настанні смерті тварини. Головне ускладнення є причиною смерті.

Супутнім ушкодженням або захворюванням є одна або кілька нозологічних одиниць, безпосередньо пов'язаних з основним захворюванням або ушкодженням і задіяних у механізмі настання смерті. Вони можуть сформуватися як до, так і після виникнення основного ушкодження чи захворювання та не перебувають у прямому причиново-наслідковому зв'язку з настанням смерті.

Конкуруючими ушкодженнями чи захворюваннями є нозологічні форми, на які одночасно тварина хворіла за життя, і кожна з них окремо, сама по собі або через свої ускладнення, могла призвести до смерті. Приклади таких захворювань — будь-які тяжкі смертельні хвороби та травми, що збіглися в часі в однієї хворої тварини (наприклад: тяжка черепно-мозкова травма із забиттям головного мозку й колото-різани

ушкодження з ознаками масивної крововтрати; несумісні з життям інфаркт головного мозку й інфаркт міокарда; тяжка черепно-мозкова травма й колото-різане поранення з ушкодженням великої кровоносної судини тощо).

Поєднаними ушкодженнями чи захворюваннями є такі, на які одночасно страждала померла тварина, і які, взаємно обтяжуючи одне одного, призвели до смерті, причому кожне з них окремо не спричинило летального результату (наприклад, перелом кількох ребер і хронічне обструктивне захворювання легень із явищами дихальної недостатності). Важливо зазначити, що за конкуруючих або поєднаних захворювань ідеться про нозологічні форми, що відбуваються одночасно, а не послідовно.

Фоновим ушкодженням чи захворюванням є таке, що етіологічно не пов'язане з основним ушкодженням чи захворюванням, проте в патогенетичному відношенні істотно посилює перебіг основного захворювання (наприклад, несприятливий перебіг травми у тварини з тяжкою формою цукрового діабету: цукровий діабет нерідко спричиняє вторинний імунний дефіцит, стає фоновим захворюванням для багатьох інфекційних хвороб).

Безпосередньою причиною смерті є травма чи хвороба або їх ускладнення, які стали кінцевим виявленням у ланцюгу патологічних процесів, що безпосередньо спричинили смерть тварини (наприклад, грубе руйнування тіла тварини, життєво важливих органів тощо), або найближчі ускладнення (наприклад, значна крововтрата, емболія та ін.), або віддалені ускладнення (наприклад, пневмонія, сепсис, перитоніт і т. ін.).

Судово-ветеринарний діагноз формують стисло, чітко, повно, точно, із формулюванням патоморфологічних

змін, розташованих у логічній послідовності, з урахуванням патогенетичного принципу, із визначенням основного захворювання і процесів, які його супроводжують, що є основою висновку експерта.

Судово-ветеринарний діагноз підтверджує, уточнює чи розширює клінічний діагноз (у разі смерті тварини під час лікування). Діагноз — це не висновок, він лише сприяє правильному, послідовному й обґрунтованому складанню висновків. Якщо для формулювання діагнозу необхідні результати лабораторних досліджень, то його оформлюють після їх отримання.

Формулювання судово-ветеринарного діагнозу нерегламентоване. У діагнозі нічого не пояснюють, не обґрунтовують, проте він має бути повним, тобто містити всі патоморфологічні зміни чи ушкодження, виявлені судово-ветеринарним експертом під час розтину трупа тварини. У такому разі однорідні ушкодження, хвороби чи стани об'єднують.

Судово-ветеринарний діагноз будують за нозологічним і патогенетичним принципами із відображенням послідовності розвитку виявлених змін. Найважливішими є його складові — основне захворювання (ушкодження), його ускладнення, супутні й фонові захворювання чи ушкодження.

Іноді судово-ветеринарний експерт не може довести та пояснити причину смерті тварини. У такому разі він заявляє про неможливість установити причину смерті та зазначає, через що (наприклад, через виражені ознаки гниття трупа або його скелетування тощо).

На підставі спеціальних ветеринарних знань експерт повинен проаналізувати результати проміжних експертних досліджень і дати експертну оцінку. Для цього необхідно перейти до наступної

стадії, на якій відбувається оцінювання результатів дослідження, підбиття їх підсумків і формулювання висновків.

4. Синтезуюча стадія (стадія оцінювання експертного дослідження)

Завершальна стадія експертного дослідження є найбільш відповідальною для проведення судово-ветеринарної експертизи, адже експерт дає остаточний висновок і визначає вагомість усіх ознак, виявлених на аналітичній стадії діагностичного дослідження, їх діагностичну інформативність, виявлену в процесі порівняльного дослідження, формує *проміжний висновок* експерта про результати проведеного дослідження.

Синтезуюча стадія експертного дослідження завершує процес судово-ветеринарного дослідження, а її змістом є узагальнення й сукупне експертне оцінювання результатів окремих досліджень, спираючись на методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукцію, індукцію) і своє внутрішнє переконання, які є підставою для формулювання висновків³⁵. Результати цієї стадії викладають у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експерта, тому її ще називають синтезуючою.

Експертне оцінювання на стадії синтезу характеризується такими ознаками:

- воно є остаточним, обумовлює необхідну (мінімальну) і достатню (максимальну) підставу для висновку експерта, що визначають його форму та зміст;
- стосується сукупності патоморфологічних змін у трупі тварини, а не окремих ознак, виявлених на стадії роздільного дослідження в окремих органах, тканинах чи ділянках тіла;

- експерт оцінює не окремі виявлені патологічні зміни в органах і тканинах, а всю їх сукупність, зважаючи на інформативність кожної, тобто має інтегративний характер.

На відміну від оцінювання окремих патоморфологічних ознак, виявлених у трупі тварини, для розв'язання проміжних завдань на окремих стадіях експертного дослідження, експертне оцінювання в заключній стадії охоплює всю сукупність установлених патогномонічних змін, виявлених у трупі тварини, результатів додаткових інструментальних і лабораторних досліджень, результатів дослідження матеріалів справи: його здійснюють для розв'язання завдань, поставлених у документі про призначення судово-ветеринарної експертизи.

Виявлені в трупі тварини патоморфологічні ознаки оцінюють у такій послідовності: 1) основне ушкодження чи захворювання, що призвело до смерті тварини; 2) ускладнення основного ушкодження чи захворювання; 3) конкуруючі, супутні та фонові ушкодження чи захворювання.

Оцінювання доцільно починати із зазначення видової належності піддослідного трупа тварини; статі, віку та фізіологічних особливостей; аналізу виявлених патоморфологічних патогномонічних змін в органах і тканинах, які стали підставою для судово-ветеринарного діагнозу. Експертне оцінювання цих змін припускає наукове пояснення їх природи: фахівець зазначає виявлені тілесні ушкодження, їх локалізацію, прижиттєвість чи посмертність, черговість і послідовність, патогенетичні механізми виникнення (заподіяння),

35 Осипенко І. П., Пророченко В. В. Висновок експерта в досудовому розслідуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 339–402. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-2/104 (дата звернення: 20.02.2022).

характер знаряддя, яким могло бути завдано ушкодження, причиново-наслідковий зв'язок між ушкодженням і смертю тварини. Для цього особливої цінності набуває інформація, що відображена у матеріалах справи і належить до предмета дослідження.

На стадії оцінювання результатів судово-ветеринарного дослідження трупа тварини в судово-ветеринарній експертизі доцільно застосовувати об'єктивні умови (критерії) оцінювання. Наприклад, у діагностичних дослідженнях видимих слизових оболонок розглядають: цілісність (не порушена, порушена — зазначають ділянку); колір (блідо-рожевий, блідо-сірий, блідий, жовтяничний, синюшний, пігментований); вологість (виражена добре, помірно, відсутня); запалення (відсутнє, катарального, гнійного, гнійно-катарального, геморагічного характеру); ушкодження (відсутні, реєструються — зазначають ділянку поширення та їх характер); наявність на поверхні слизу, ерозій, виразок, ексудату (фібринозного, гнійного тощо), а також крововиливів, атрофії (витончення) або гіпертрофії (потовщення). Для опису решти органів і ділянок тіла існують свої критерії.

Для автоматизації реєстрації й аналізування окремих патоморфологічних ознак трупа тварини можна послуговуватися комп'ютерними програмами, зокрема розробленою нами інформаційно-експертною системою «Судово-ветеринарна секція».

На стадії експертного оцінювання результатів діагностичного судово-ветеринарного дослідження трупа тварини і формування висновків, коли відбувається перехід від гіпотези до достовірного судження, фахівець обґрунтовує патоморфологічні зміни, виявлені у трупі тварини, акцентуючи на їх характері, локалізації, механізмі, черго-

вості й послідовності, прижиттєвості чи посмертності заподіяння, часі завдання травми, причиново-наслідковому зв'язку між характером ушкодження і смертю тварини, швидкості настання смерті тварини після її травмування, відчутті твариною болі та страждань від завданих ушкоджень. Тут же має міститися пояснення наявних відхилень (варіативності) ситуації (наприклад, фонові й супутні захворювання чи ушкодження), які не впливають на достовірність діагностичного висновку.

Важливим питанням, на яке має дати відповідь судово-ветеринарний експерт,— це час заподіяння тварині смертельного ушкодження. Якщо у процесі судово-ветеринарного дослідження буде встановлено достатню кількість патоморфологічних ознак, що характеризують давність настання смерті тварини, то у висновку експерт має право зауважити, що смерть підекспертної тварини настала у час і за обставин, які зазначено у процесуальному документі про призначення судово-ветеринарної експертизи.

Для підтвердження об'єктивності висновку експерта за результатами проведеної судово-ветеринарної експертизи й обґрунтування здобутих результатів експерт у підсумках висновку має зазначити про існування прямого причиново-наслідкового зв'язку між ушкодженнями тварини та настанням її смерті.

Під час вирішення питання, чи відчувала тварина біль і страждання від завданих ушкоджень, судово-ветеринарний експерт має зважати на характер і кількість ушкоджень, їх локалізацію, враховувати життєву важливість ушкодженого органа чи ділянки тіла тощо. Так, у разі заподіяння тварині несумісного із життям ушкодження, коли смерть могла настати миттєво, експерт

спочатку зазначає, що смерть такої тварини настала доволі швидко (миттєво), одразу після завдання травми, тому тварина відчувала біль недовгий час. У разі заподіяння тварині несумісного із життям ушкодження, коли смерть настала не одразу після її травмування, експерт зазначає, що перед смертю тварина відчувала біль і страждала від завданих тілесних ушкоджень.

У підсумковій частині висновку експерт викладає відомості про те, як саме, через які причини та в якій послідовності відбувалися зміни, пов'язані з подією злочину.

Під час розв'язання діагностичних експертних завдань стадія експертного оцінювання характеризується варіативністю альтернатив, вибором однієї, найбільш достовірної сукупності інформативних ознак. Зокрема, із-поміж сукупності патоморфологічних ознак, виявлених у трупі тварини, найбільш інформативними є патогномонічні для конкретного ушкодження чи захворювання.

Побудова висновків за результатами судово-ветеринарного дослідження — це розумовий процес, що відбувається поетапно. Судово-ветеринарний експерт, спираючись на закони та прийоми логічного мислення, може знову повертатися до результатів аналітичного й порівняльного етапів дослідження, їх перебігу, звертатися до матеріалів справи. Для судово-ветеринарного дослідження характерним є послідовне накопичення окремих, проміжних висновків, із яких випливають підсумкові висновки, які стають відповіддю на питання, поставлені в документі про призначення судово-ветеринарної експертизи.

«Висновки» — це найбільш відповідальний розділ заключної частини висновку експерта, що є підсумком

проведеного дослідження трупа тварини, пункт заключної частини протоколу розтину трупа тварини, де зроблено висновок про причину смерті тварини, локалізацію і характер ушкоджень, прижиттєвість чи посмертність їх утворення, черговість і послідовність заподіяння, механізм утворення, причиново-наслідковий зв'язок між характером ушкоджень і смертю тварини, констатуванням того, чи відчувала тварина біль і страждання перед смертю, тощо. Якщо причиною смерті було захворювання, то зазначають основне захворювання чи ушкодження, його ускладнення, конкуруючі, супутні й нові хвороби.

«Висновки» мають бути повними, мотивованими, науково обґрунтованими, послідовно викладеними, чіткими, конкретними, виразними, зрозумілими, базуватися на фактичних даних, уникати повторень, перевантажень спеціальними ветеринарними термінами.

У заключній частині експерт дає повні й обґрунтовані відповіді на поставлені йому питання, викладені в ухвалі суду чи постанові особи, яка призначила експертизу або залучила судово-ветеринарного експерта. За таких умов дозволено поєднувати близькі за змістом питання та змінювати їх послідовність, не змінюючи формулювання самого питання. У цій частині висновку експерт може зазначити також відповіді на питання, яких слідчий не поставив, але які, на думку судово-ветеринарного експерта, є важливими для слідства (експертна ініціатива).

На стадії оцінювання дослідження концентровано втілено професійні знання, практичний досвід судово-ветеринарного експерта в галузі ветеринарної медицини та біології, його вміння розпізнати закономірності

виявлення хвороб чи ушкоджень, визначених у трупі тварини, на основі яких фахівець формулює судово-ветеринарний діагноз, а за особистим переконанням — дає відповіді на питання, поставлені в документі про призначення судово-ветеринарної експертизи ³⁶.

Внутрішнє переконання експерта — це стан його свідомості, що відображає результат розумової суб'єктивної діяльності в процесі проведення експертизи щодо експертного оцінювання фактичних даних за конкретною експертизою, результат якої відображено у висновку експерта. Такі визначальні ознаки дефініції «внутрішнє переконання експерта» розкривають його зміст і значення в судовій експертології, ураховують новітні умови судово-експертної діяльності, а також констатують упевненість у правильності висновку, тобто належності дійсності, істинності, безпомилковості, що відповідає встановленим правилам і нормам та містить багато чинників. Найперед воно ґрунтується на результатах судово-ветеринарного розтину трупа тварини, додаткових лабораторних та інструментальних дослідженнях вилученого із трупа матеріалу і, за потреби, дослідженні матеріалів справи.

Експерт аналізує увесь технологічний процес судово-ветеринарного дослідження трупа тварини, зроблені ним ілюстрації загального вигляду трупа чи його окремих органів і ділянок тіла, а також патогномонічних змін в органах та тканинах, прямо пов'язаних з тілесним ушкодженням чи хворобою, засвідчує, наскільки вони наочні й переконливі для сприйняття особою, яка призначила судово-ветеринарну експертизу чи

залучила судово-ветеринарного експерта, а також іншими учасниками процесу, і наскільки вони підтверджують достовірність сформульованих висновків.

Вимоги до пізнавального й оцінного судження судово-ветеринарного експерта подано на рис. 2.

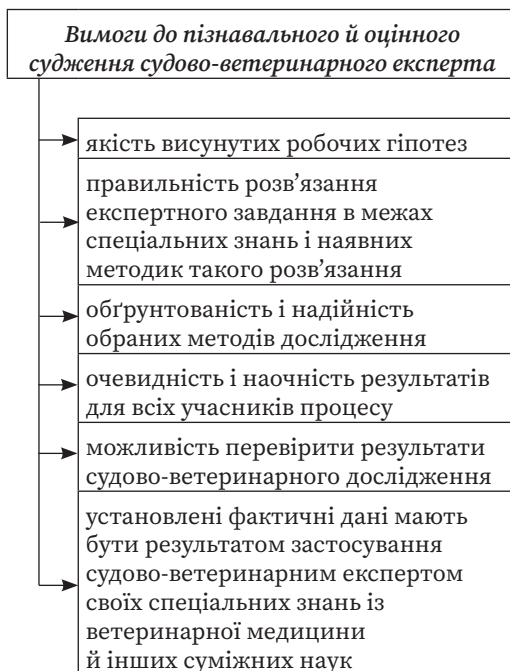

Рис. 2. Блок-схема «Вимоги до пізнавального й оцінного судження судово-ветеринарного експерта»

Формулювання висновків відбувається на двох умовних рівнях: проміжному й остаточному (підсумковому). Під час судово-ветеринарного дослідження трупа тварини експерт викладає певні судження про характер патоморфологічних змін, їх кількість, локалізацію, вираженість тощо. Ці судження є проміжним висновком ³⁷. Після проведення

36 Мелех Л. В. Оцінка доказів як заключний етап процесу доказування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Т. 1. № 69. С. 132—142.

37 Listos P., Gryzinska M., Kowalczyk M. Analysis of cases of forensic veterinary opinions produced in a research and teaching unit. *Journal of Forensic and Legal Medicine*. 2015. Vol. 36. Pp. 84—89. DOI: 10.1016/j.jflm.2015.08.002 (дата звернення: 20.02.2022).

повного комплексу експертного дослідження (судово-ветеринарного розтину трупа тварини, а також додаткових лабораторних і інструментальних досліджень) експерт формує загальну думку (судження) про причину смерті тварини, локалізацію і характер ушкоджень, прижиттєвість чи посмертність їх утворення, черговість і послідовність завдання, механізм утворення, причиново-наслідковий зв'язок між характером ушкоджень і смертю тварини тощо. Підсумковий характер оцінювання на стадії синтезуючого дослідження виявляється в тому, що воно дає підставу для формулювання остаточного висновку експерта.

У разі проведення комісійної або комплексної експертизи висновки формують за загальними правилами, викладеними в профільній Інструкції, зважаючи на такі особливості:

- експерти, які беруть участь у проведенні комплексної експертизи, повинні мати фахові знання, необхідні й достатні для того, щоб добре орієнтуватися в методиці та висновках інших експертів і з'ясувати їх значення для загального висновку. Також вони мають знатися на методиці сумісного виконання комплексного дослідження, адже лише взаємодія сприяє інтегруванню спеціальних знань, необхідних і достатніх для комплексного судово-ветеринарного дослідження та формування спільного висновку експертів. Для формулювання й обґрунтування такого висновку знань одного чи кількох членів експертної комісії недостатньо (на відміну від комісійної експертизи);
- для організації спільної програми досліджень призначають голову складу експертів (із судових

експертів, залучених до проведення комплексної судової експертизи);

- дослідження, проведені окремими експертами, описують у відповідних розділах дослідницької частини висновку експертів, які підписують ці експерти, зазначаючи свої прізвища й ініціали;
- узагальнення й експертне оцінювання результатів досліджень фіксують у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експертів, де кожен експерт підписує саме ту частину, яка є результатом його досліджень;
- експерти, залучені до проведення комплексної експертизи, повинні обговорювати й аналізувати результати кожного проведеного дослідження для формулювання спільного висновку з питань, поставлених експертам у документі про призначення комісійної експертизи;
- якщо хоча б один експерт у складі комплексної експертизи має сумніви щодо висновку решти експертів цього складу, то він не може одноосібно сформулювати й надати остаточний висновок експертів. Такий експерт може підписати лише надані ним окремі проміжні висновки або надати окремий висновок з описом перебігу й результатів досліджень, проведених ним особисто.

Отже, для формування остаточного висновку експерта необхідною умовою є наявність достатніх підстав: зокрема, проведене експертне дослідження має відповідати принципам законності експертної процедури, незалежності й компетентності судового експерта, науковій обґрунтованості, повноті, усебічності,

верифікації, використання всього обсягу засобів і методів дослідження³⁸.

Для розв'язання діагностичного експертного завдання достатньою підставою є встановлена сукупність ознак, яка містить патоморфологічні зміни, виявлені у трупі тварини, та результати додаткових лабораторних і інструментальних досліджень, які дають підстави експертові відповісти на питання, поставлені в документі про призначення судово-ветеринарної експертизи³⁹.

Висновки

У процесі будь-якого експертного дослідження, зокрема судово-ветеринарного дослідження трупів тварин, що ґрунтується на загальних методичних положеннях, незалежно від розв'язуваних завдань, виокремлюють чотири стадії: підготовчу (попереднє дослідження), аналітичну (роздільне дослідження), порівняльну та синтезуючу (оцінку).

Стадійність експертного дослідження відображає не лише процедуру пізнання експертом властивостей об'єктів судово-ветеринарної експертизи, а й дає змогу простежити процес проведення експертизи та оцінити здобуті результати під час дослідження висновку експерта. Кожна стадія експертного дослідження трупів тварин виконує певні функції і забезпечує розв'язання проміжних завдань.

Розподіл процесу проведення судово-ветеринарної експертизи на окремі стадії обумовлено різними технічними прийомами, а також завданнями, які фахівець вирішує в процесі діагностичного дослідження. Спільність стадій відображає загальні моменти, характерні для будь-якого експертного дослідження як одного з різновидів форм пізнан-

ня. Відмінність полягає у частці й обсязі однойменних стадій у структурі діагностичних досліджень.

Черговість застосування стадій експертного дослідження в судово-ветеринарній експертизі трупів тварин дає змогу логічно правильно проаналізувати виявлені у трупі тварини патоморфологічні ознаки, а на підставі всебічного їх оцінювання сформулювати судово-ветеринарний діагноз та остаточні висновки за результатами експертного дослідження.

Зважаючи на те, що процедури судово-ветеринарної експертизи, перебуваючи на стадії становлення, потребують чіткої регламентації та систематизації стадій судово-ветеринарного дослідження (зокрема, трупів тварин), ми розробили методику описування й оцінювання стану ділянок тіла та органів трупа тварини, складання висновку судово-ветеринарного експерта за результатами розтину, порядок вилучення об'єктів судово-ветеринарної експертизи із трупа тварини та подальшого їх лабораторного дослідження, правила судово-ветеринарної експертизи трупів тварин. Крім того, ми підготували до друку навчальний посібник «Судово-ветеринарна танатологія: вчення про вмирання, смерть і трупні явища», який об'єднує різні експертні випадки й відображає суть і структуру конкретної стадії судово-ветеринарного дослідження.

Науково-теоретичні розробки ми апробуємо та реалізуємо на практиці під час проведення судово-ветеринарної експертизи трупів тварин у ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», кількість яких щороку стрімко збільшується.

38 Щербаковський М. Г. Знач. твір.

39 Listos P., Gryzinska M., Kowalczyk M. Op. cit.

Стадии экспертного исследования и их применение в судебно-ветеринарной экспертизе трупов животных

Іван Яценко

Обосновано, что стадийность экспертного исследования в ходе судебно-ветеринарной экспертизы трупов животных базируется на общих методических положениях судебной экспертологии и включает четыре стадии: подготовительную (предварительное исследование), аналитическую (раздельное исследование), сравнительную и синтезирующую (оценочную), не только отражая процедуру познания экспертом свойств объектов судебно-ветеринарной экспертизы, но и позволяя проследить процесс проведения экспертизы и оценить полученные результаты при оценивании заключения эксперта.

Каждая стадия экспертного исследования трупов животных обусловлена разными техническими приёмами и задачами диагностического исследования и обеспечивает решение промежуточных заданий, имеющих, в основном, диагностический характер. Общность стадий отражает общие моменты, присущие любому экспертному исследованию как одной из разновидностей форм познания. Разница заключается в доле и объёме одноимённых стадий в структуре диагностических исследований. Очередность применения упомянутых стадий способствует логически правильному анализируванню обнаруженных патоморфологических признаков и (на основе всестороннего их оценивания) формулированию судебно-ветеринарного диагноза и составлению окончательного заключения эксперта.

Разработаны порядок изъятия объектов из трупа животного и последующего их лабораторного исследования, правила судебно-ветеринарной экспертизы трупов животных, методические рекомендации по описанию и оцениванию состояния

участков тела и органов трупа животного, по составлению заключения судебно-ветеринарного эксперта.

Ключевые слова: судебно-ветеринарная экспертиза; трупы животных; стадии экспертного исследования; процесс и задачи диагностического исследования; заключение эксперта; методика описания и оценивания состояния участков тела и органов трупа животного.

Stages of expert research and their application in the forensic veterinary examination of animal carcasses

Ivan Yatsenko

It is proved that stages of expert research during forensic veterinary examination of animal carcasses are based on general methodological provisions of forensic science and contain at least four stages: preparatory (preliminary research), analytical (separate research), comparative, synthesizing (evaluation), not only reflecting the procedure of expert knowledge of properties of forensic veterinary examination objects, but also allowing to trace the process of examination and evaluate the results obtained during evaluation of the expert conclusion.

Each stage of expert research of animal carcasses is conditioned by various technical methods and tasks of research and provides the solution of intermediate tasks, which are mainly diagnostic in nature. The commonality of the stages reflects general points characteristic of any expert research as one of the varieties of forms of cognition. The variety lies in the part and number of same-named stages in the structure of diagnostic studies. The order of application of these stages contributes to a logically correct analysis of the pathomorphological features, and (on the basis of their comprehensive evaluation) formulation of the forensic veterinary diagnosis and the final expert conclusion.

A procedure for removing objects from an animal carcass and their subsequent laboratory

examination, rules forensic veterinary examination of animal carcasses, guidelines for describing and assessing the condition of body parts and organs of the animal carcass, the conclusion of a forensic veterinary expert, have been developed.

Keywords: forensic veterinary examination; animal carcasses; stages of expert research; process and tasks of diagnostic research; expert conclusion; techniques for describing and assessing the condition of body parts and organs of an animal carcass.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішення про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Автор вніс свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Beirne, P. (2006). For a nonspeciesist criminology: Animal abuse as an object of study. *Criminology*. Vol. 37. Is. 1. DOI: 10.1111/j.1745-9125.1999.tb00481.x.
- Benetato, M. A., Reisman, R., McCobb, E. (2011). The veterinarian's role in animal cruelty cases. *Javma : Journal of the American Veterinary Medical Association*. Vol. 238. Is. 1. DOI: 10.2460/javma.238.1.31.
- Brinkmann, B. (1999). Harmonisation of Medico-Legal Autopsy Rules. *International Journal of Legal Medicine*. Vol. 113 (1). DOI: 10.1007/s004140050271.
- Brooks Brownlie, H. W., Munro, R. (2016). The Veterinary Forensic Necropsy: A Review of Procedures and Protocols. *Veterinary Pathology*. Vol. 53 (5). DOI: 10.1177/0300985816655851.
- Bruchim, Y., Loeb, E., Saragusty, J., Aroch, I. (2009). Pathological Findings in Dogs with Fatal Heatstroke. *Journal of Comparative Pathology*. Vol. 140. Is. 2–3. DOI: 10.1016/j.jcpa.2008.07.011.
- Byard R. W., Boardman W. (2011). The potential role of forensic pathologists in veterinary forensic medicine. *Forensic science medicine and pathology*. Vol. 7. Is. 3. DOI: 10.1007/s12024-011-9241-x.
- Grela, M., Listos, P., Gryzinska, M., Chagowski, W., Buszewicz, G., Teresinski, G. (2018). Imaging techniques as a method of sectional examination in forensic veterinary medicine. *Medycyna weterynaryjna*. Vol. 74. Is. 12. DOI: 10.21521/mw.6005.
- Gwaltney-Brant, S. M. (2016). Veterinary Forensic Toxicology. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: 10.1177/0300985816641994.
- Iatsenko, I., Derecha, L., Kazantsev, R. (2021). Noveishie nauchnye i prakticheskie dostizheniia i perspektivy razvitiia sudebno-veterinarnoi ehkspertizy trupov zhivotnykh v Ukraine [The latest scientific and applied achievements and prospects for development of forensic veterinary investigation of animal carcasses in Ukraine]. *Leges et Viae*. № 1. Vol. II [in Russian].
- Kliuiev, O. M. (2019). Udoskonalennia ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia: teoretychni, pravovi ta orhanizatsiini aspekty [Improvement of forensic support: theoretical, legal and organizational aspects]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 19. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.08 [in Ukrainian].
- Listos, P., Gryzinska, M., Kowalczyk, M. (2015). Analysis of cases of forensic veterinary opinions produced in a research and teaching unit. *Journal of Forensic and Legal Medicine*. Vol. 36. DOI: 10.1016/j.jflm.2015.08.002.
- Mangematin, G. (1999). Post-mortem examination in food-producing animals. *Regulations and standards. Point veterinaire*. Vol. 30 (203).
- McDonough, S. P., McEwen, B. J. (2016). Veterinary Forensic Pathology: The Search

- for Truth. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: 10.1177/0300985816647450.
- McEwen, B. J. (2016). Nondrowning Asphyxia in Veterinary Forensic Pathology: Suffocation, Strangulation, and Mechanical Asphyxia. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: 10.1177/0300985816643370.
- Melekh, L. V. (2015). Otsinka dokaziv yak zakliuchnyi etap protsesu dokazuvannia [Evaluation of evidence as the final stage of the evidentiary process]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. T. 1. № 69 [in Ukrainian].
- Mills, G. (2013). Proving the crime: how veterinary forensics can help. *Veterinary record*. Vol. 172 (18). DOI: 10.1136/vr.f2694.
- Munro, R., Ressel, L., Gröne, A., Hetzel, U., Jensen, H. E., Paciello, O., Kipar, A. (2020). European Forensic Veterinary Pathology Comes of Age. *Journal of Comparative Pathology*. Vol. 179. DOI: 10.1016/j.jcpa.2020.08.003.
- Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otrymaty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta* [Fundamentals of forensic science: training manual for professionals who intend to obtain or confirm the qualification of a forensic expert] (2016) / avt.-uklad.: L. M. Holovchenko, A. I. Lozovyi, E. B. Simakova-Yefremian ta in. Kharkiv [in Ukrainian].
- Osyenko, I. P., Prorochenko, V. V. (2020). Vysnovok eksperta v dosudovomu rozsliduvanni [Expert's conclusion in the pre-trial investigation]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 2. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-2/104 [in Ukrainian].
- Ottinger, T., Rasmusson, B., Segerstad, C. H. A., Merck, M., Goot, F. V. D., Olsen, L., Gavier-Widen, D. (2014). Forensic veterinary pathology, today's situation and perspectives. *Journal of Comparative Pathology*. Vol. 175. Is. 18. DOI: 10.1136/vr.102306.
- Parry, N. M. A., Stoll, A. (2020). The rise of veterinary forensics. *Forensic Science International*. Vol. 306. Art. 110069. DOI: 10.1016/j.forsciint.2019.110069.
- Piegari, G., Cardillo, L., Alfano, F., Vangone, L., Iovane, V., Fusco, G. (2020). Pathological, Bacteriological and Virological Findings in Sudden and Unexpected Deaths in Young Dogs. *Animals*. Vol. 10. Is. 7. DOI: 10.3390/ani10071134.
- Ressel, L., Hetzel, U., Ricci, E. (2016). Blunt Force Trauma in Veterinary Forensic Pathology. *Veterinary Pathology*. Vol. 53. Is. 5. DOI: 10.1177/0300985816653988.
- Ribas, L. M., Massad, M. R., Pinto, A. C., Heng, H. G., Tremori, T. M., Reis, S. T., Baroni, C. O., Massad, E., Rocha, N. S. (2020). Post-mortem CT vs necropsy in feline medicine. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. Vol. 22. Is. 12. DOI: 10.1177/1098612X20919310.
- Rowden, P., Steinhardt, D., Sheehan, M. (2008). Road crashes involving animals in Australia. *Accident Analysis and Prevention*. Vol. 40. Is. 6. DOI: 10.1016/j.aap.2008.08.002.
- Shcherbakovskyi, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings] : monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). Do pytannia vzaiemozalezhnosti yevropeyskykh intehratsiinykh protsesiv i tendentsii intehratsii spetsialnykh znan v Ukraini [To the question of interdependence of the European integration processes and integration tendencies of special knowledge in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 17 [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertynykh doslidzhen* [Theoretical, legal and methodological principles of complex forensic research] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Siqueira, A. de, Cassiano, F. C., Landi, M. F. D., Marlet, E. F., Maiorka, P. C. (2012). Non-accidental injuries found in necropsies of domestic cats: a review of 191 cases. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. Vol. 14. Is. 10. DOI: 10.1177/1098612X12451374.
- Touroo, R., Fitch, A. (2012). Identification, Collection, and Preservation of Veterinary

- Forensic Evidence: On Scene and During the Postmortem Examination. *Journal of Feline Medicine and Surgery*. Vol. 14. Is. 10. DOI: 10.1177/0300985816641175.
- Yatsenko, I. V., Derecha, L. M. (2019). Mozhyvosti sudovo-veterynarnoi ekspertyzy yak novoho vydu sudovykh ekspertyz [Possibilities of forensic veterinary as a new type of forensic science]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 19. DOI: 10.32353/khrife.1.2019.044 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Derecha, L. M., Parylovskiy, O. I. (2021). Novitni naukovy y praktychni zdobutky ta perspektyvy rozvytku sudovo-veterynarnoi ekspertyzy zhyvykh tvaryn v Ukraini [The latest scientific and practical achievements and prospects for the development of forensic veterinary examination of live animals in Ukraine]. *Aktualni pytannia ta perspektyvy rozvytku sudovoi ekspertyzy ta kryminalistyky* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 03.09.2021). Odesa [in Ukrainian].
- Yatsenko, I. V., Parylovskiy, O. I. (2020). Novitni dosiahnennia v sudovo-veterynarnii ekspertyzi tvaryn, postrazhdalych vid zhorstokoho povodzhennia [Recent advances in forensic veterinary examination of animals affected by violent attitude]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. S. Z. Gzhytskoho. Seriya: Veterynarni nauky*. T. 22. № 97. DOI: 10.32718/nvlvet9716 [in Ukrainian].
- Yatsenko, I., Simakova-Yefremian, E., Derecha, L. (2021). Metody sudovoi ekspertyzy ta yikh zastosuvannia u sudovo-veterynarnykh doslidzhenniakh [Forensic expertise methods and their application in forensic veterinary research]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 2 (24). DOI: 10.32353/khrife.2.2021.04 [in Ukrainian].

Яценко, І. (2022). Стадії експертного дослідження та їх застосування у судово-ветеринарній експертизі трупів тварин. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (26). С. 52–78. DOI: 10.32353/khrife.1.2022.04.